

Tamás Pál

Szimbólumok és érdekek az új autonómia-vitában

Tézisek

Nem vagyok jogász, ezért aligha tudok a különböző területi autonómia-koncepciók technikai rész kérdéseiről különösebb vitát folytatni. Azonban attól félek, hogy pillanatnyilag nem is ezek a megfogalmazások szerepelnek a napirenden. Egy utópikus állam adótörvényéről, ugye, végül is nem nagyon érdemes tételszerű jogi vitát folytatni. Felfogásom szerint az autonómia-vita jelenleg nem egy valós, adott erőterben megvalósítható koncepcióról folyik. Azt másképp kellett volna csinálni. Különböző román politikai játékosokkal hosszasan egyeztetni kellett volna. Az érvelésnél nem olyan történelmi „jogokra” kellett volna hivatkozni, amelyet a székelyeknek különböző olyan államok adtak (akár az autonóm Erdély, akár a Habsburg-hatalom), amelyek nem román államok voltak, s amelyekben a románoknak egyébként nem voltak a székelyekhez mérhető kiváltságai. Ráadásul a hivatalossá tett Csapó-féle változatban egy jó szándékú román közigazgatási szakember is nehezen találná meg azokat az érintkezési pontokat, amelyek az így megvalósítani kívánt képződmény és a román közigazgatás között szükségszerűen fenn kell, hogy álljanak. Lehet, hogy belülről, a romániai magyar nyilvánosságban mindezek rész kérdések. Kívülről azonban, ha valamit el akarok adni a bukaresti elitnek, akkor ezek lesznek a fő kérdések. De nem lehet, hogy épp azok, akik a játszmát ott alakítják, ezt ne tudják. Következésképpen, ha ezeket a lépéseket kihagyták, akkor nem is akarták igazán a koncepciót a román politikai osztálynak eladni. Akkor annak célja kizárólag az volt, hogy a romániai belső magyar-magyar fronton ne csak személyi kérdésekről, hanem látványosan valamilyen emelkedett elméletről folyjon a vita. Nem hinném, hogy az egyébként kétségtelenül modernebb és átgondoltabb Bakk-féle változat önmagában most sikeresebb lett volna (a román egyeztetés és csomagolás ott ugyanúgy hiányzik, mint Csapónál), de hogy a két elképzelésből a romániai realitásokkal még kevésbé számoló került előtérbe, nekem mindenképpen ezt jelzi. Megjegyzéseim a továbbiakban így nem a jelenlegi tervezetek szövegezéséhez, hanem magához a helyzethez és az autonómiával kapcsolatban itt használt beszédmódhoz kapcsolódnának.

1. Az autonómia természetesen gumifogalom. Egyszerűen azt jelenti, egy közösség valamilyen saját ügyeiről, esetleg azok rendszeréről ön maga

szeretne dönteni. Ki az, aki ezt elutasíthatja? Milyen kisebbségi elit mondhatja azt, hogy ez őt nem érdekli? Az autonómiát, mint jelszót, így nyilvánvalóan mindenkinek igenelnie kell. A kérdés persze az, mire terjedjen ki a sokat emlegetett autonómia? Ha abban kulturális jogok is bennefoglaltatnak – iskolák, hagyományok, vallási közösségek, a kisebbség szellemi reprodukciója –, akkor azzal egy modern európai államban senkinek sem lehet és nem is lesz problémája. Ha az az állam alapműködésére is valahogy kiterjed, és olyan helyi közigazgatást akar működtetni, ami elvben ott élő nemcsak kisebbségekre is kiterjed, akkor nyilvánvalóan mások lesznek az érzékenységek. Ha a kisebbségnek a kezébe teszem le a helyi rendőrséget, a helyi közigazgatás lakhatási engedélyeket kiadó jogát stb., akkor számíthatnom kell a többségi bizalmatlanság ugrásszerű növekedésére a jelen román-magyar egymás mellett élési „frontvonalak” mentén. A vita így tulajdonképpen nem általában az autonómiáról szól. És nem is csak arról, hogy milyen helyzetekben kellene annak területi, és melyekben valamilyen személyi változatait működtetni. Hanem igazán az autonómia „csoomagjellegéről” szól, arról, hogy milyen politikai jogokat lehet megszerezni – akár kulturális jogokhoz kapcsolódóan, akár azokat előre tolva, fedőszínenként használva.

2. Tudom, hogy sok vita folyik az európai kényszerekről a román nemzetiségpolitikában, különböző erdélyi magyar politikuscsoportok között. Az RMDSZ bukaresti sikereit a '90-es években kétségtelenül jelentős mértékben befolyásolta az „európai megrendelés” valamilyen kiegyezésre úgy, ahogy azt román nyugatosító politikusok értelmezték. Azonban az európai tárgyalók mind ez ideig soha nem szóltak bele az ország belső területi igazgatási rendszerébe és szövetségi vagy központosított állami rendjébe. Kívánták és javasolták a nagyobb érzékenységet a sokszínűség, az etnikai és vallási vagy kulturális csoportok sajátos igényei és problémái iránt. De nem ismerek példát arra, hogyha egy kormány nem engedett radikálisabb kisebbségi programoknak, akkor azokat a belépni akaró fővárosból kikényszeríthette volna. Kisebbségi önkormányzatokat, multikulturalitást, az etnikai és vallási csoportok működéséhez szükség infrastruktúra meglétét az európai tárgyalók mindenképpen üdvözölhetik, de naivítás azt hinni, hogy ezek a mandátumok, akár a belépés előtt, akár a belépés után, kikényszeríthetnek területi megoldásokat egy nemzetállamból, ha az egyébként nem akarja. Némi cinizmussal persze mondhatnám, hogy arra azért jó a keményebb kontúrú területi autonómia programja, hogy ahelyett a román kormány adjon rendesebb kulturális autonómiát, személyre szabott multikulturalizmust. Ha az utóbbit ugyanis megteszi, nincs az a brüsszeli vagy strasbourgi bizottság, amely kikezddhetné őt. És ez azért nem olyan kevés.

3. A területi autonómia-vitában egy csomagban hivatkozik mindenki Dél-Tirolra, a finn szigetekre, Skóciára és Katalóniára. És senki sem hivatkozik arra az előképre, amely a szövegírók előtt valamiképpen mégiscsak ott lebeg, az egykori Maros-Magyar Autonóm Tartományra. A vitákban előbukkanó nyugati minták kétfajta. A tiroli és a finn valóban etnikai-területi autonómia minta. A skótok és a katalánok területi önrendelkezései azonban történelmi tartományok, ott lakó többségek számára elfogadható programok különböző változatai. Mindkét utóbbi esetben többmillió, jelentős európai nagyvárosok által irányított politikai közösségekről van szó. S ismereteim szerint sem a skót, sem a katalán esetben a területeken nem léteztek olyan jelentős csoportok vagy elit szegmensek, amelyek magukat elsősorban a központosított spanyol vagy brit állam képviselőinek hitték volna. Az autonómia ott ebben az értelemben is tartományi szinten többségi. A finnországi svéd lakta szigetek politikai-szociológiailag érdektelenek. Elszigetelt, a többségi identitáshoz nem kapcsolódó, azt nem megkérdőjelező, kis közösségekről van ott szó. Az ezeknek adott jogok semmiféleképpen nem befolyásolják a finnek önképét. Dél-Tirol már közelebbi példa. Nem véletlenül próbálnak a „területiek” onnan olyan sokat másolni. A Csapó-féle változat egyébként érdekes módon ebből kihagyja – minden hivatkozás ellenére – az arányos képviselői rendszert, amely ott az olaszok és a németajkúak arányát a legkülönbözőbb módokon leképzi. A dél-tiroli rendszer sokkal több védelmet kínál a tartomány olaszainak, mint tenné azt a mostani székelyföldi változat az ottani románokkal. A két kisebbségi népcsoport helyzete elvben valóban sokban hasonlít, de nem hasonlítanak egymásra azok a politikai környezeti feltételek, amelyek akkor ezt a kompromisszumos formulát megszülték. Az anyaország ott nem Ausztria volt, hanem Németország, tehát az akkori Európa legerősebb játékos. Az olasz politika ragaszkodott ugyan alpesi hódításaihoz, de az olasz identitás megélt tömeges népi változataihoz erre nem volt szükség. Az olaszok nem érezték magukat kevesebbnek attól, hogy Dél-Tirolban az ottaniaknak területi autonómiájuk lesz. A román mentalitás ebben a vonatkozásban nyilvánvalóan teljesen más. S végül a harmadik probléma: akkor, amikor a dél-tiroli autonómiát elfogadták, még nem voltak nagy bevándorló kisebbségek Európában. Ma ezek létszáma a korábbi határváltozásokkal leválasztott csoportokhoz képest sokszoros. S aki ma kezd kollektív jogokról beszélni Európában, annak számolnia kell azzal, hogy az európai fővárosokban most az új etnikai-kulturális kisebbségek integrációja a nagy téma, s ezért területi autonómiák iránt most kisebb a fogékonyság, mint 30 évvel ezelőtt.

Mindeközben nincs szó a szovjet etnopolitika másolásából kialakult és rövid ideig létező székely tartományról. Pedig tudjuk, hogy ahol ilyenek megmaradtak, mint Oroszország számos vidékén, jól szolgálták a nemzeti elitek újratermelődését, és még olyan helyen is stabilizálták a kisebbségi eli-

teket, ahol azok egyébként a tartományon belül is kisebbségbe kerültek. A nemzetiségi építkezés szempontjából ezek végül is nem vizsgáztak, s ma sem vizsgáznak rosszul, és az adott közegben kivételesen jó lehetőségeket teremtenek a kisebbség pozitív diszkriminációjához is. De nem vagyunk az orosz harmincas, és a román ötvenes években – egyébként szerencsére. Különben azt hiszem, hogy az autonóm tartomány megszüntetése a román sztálinizmus egyfajta meghaladását is jelentette a román politikai osztály számára. Hiszen annak épp a centralizált politikai nemzetállam volt a hagyományos ideológiája, és ezzel szemben bármilyen etnikai partikularizmus idegen importnak tűnt. Bármiképpen indokolták a tartomány felszámolását, a lépés sok román értelmiségi szemében visszatérés volt a nemzeti állameszményhez. „Desztalinizációs” programnak számított. Ez az emlék ma nem könnyíti meg a székely területi autonómia legújabb megjelenítését. Természetesen én kívánom az érdekelteknek a dél-tiroli megoldás erdélyi változatát. Csak legyünk tisztában azzal, hogy az eltérő kiinduló feltételekből következően végül, ha valami ebből kijöhet, az szükségszerűen csak a helyi tárgyalásmódokból és érzékenységekből kinövő megoldás lehet.

4. A fentiekből következően az autonómia-vita szimbólumokról szól. A székely autonómia sokak számára a területen is szimbolikus érték, és sok román számára jelenleg Erdélyben és Bukarestben hasonlóképpen szimbolikusan elvetendő. Valljuk be, mindkét oldalon sokan azt hiszik, hogy „egész Erdély” helyett valamilyen pót-„magyar világ” kiépítését célozza. Akár így van, akár csak sejtésekről és inszINUÁCIÓRÓL van szó, szimbólumokról nem lehet tárgyalni. Azok olyan törekeny, hitekből, álmokból és vágyakból összeálló képződmények, amelyekkel kapcsolatban nincsenek kompromisszumok. Ezért egyezkedni sem kell vagy lehet róluk. A romániai magyar elit az autonómiát most egy huszárvágással az aktuálpolitikába emelő részének tulajdonképpen be kellene bizonyítania, hogy mégsem szimbólumokról van szó, hogy ez egy életre kelthető politikai projekt. Ehhez persze el kellene hitetnie a román partnereivel: tudja, hogy lehetne az általa felmutatott projektet Románián belül és feszültségeket csökkentve (nem pedig növelve) működtetni. S erről, mintha még nem lenne szó.

5. A realitások elismerésének bizonyára jó teszt-terepé lenne Marosvásárhely szerepének tisztázása az elképzelt autonómiában. Tudjuk, hogy ez a város volt az ötvenes évek autonóm tartományának fővárosa, és ez az egyetlen romániai középváros, ahol a magyar lakosság megközelíti az 50%-ot. A Csapó-terv ugyan a tartományon belül, de mégis valamilyen speciális státust képzel el a városnak. Ezzel együtt, ha az általam olvasott adatok pontosak, Marosvásárhelyen már ha nagyon szűken is, de román a többség. És a város – nem utolsósorban tekintettel arra, hogy magyar népessége a

leginkább „áttelepülést kedvelők” között van Romániában – ugyan lassan, de stabilan román többségűvé válik. Meg lehet kísérlni ennek valahogy ellenállni adminisztrációs technikákat is használva. Nagyon kiváló nemzetközi környezetben és nagyon visszafogott magyar tárgyalási technikák mellett én még el tudom képzelni, hogy a székely fálvából és kisvárosokból létrejöhet valamilyen területi autonómia, de hogy egy most már román többségű „majdnem nagyvárost” is „kiengedjenek” oda? A tervezet nyilvánvalóan konfrontációval indít, és konfrontatív válaszon kívül így aligha számíthat másra.

6. Szükségszerűen felmerül a „miért épp most álltak elő ezzel a javaslattal?” kérdése is. Én értem, hogy sokan azt hiszik, hogy az EU belépés előtt a román állam nemzetközi legitimitációja részleges. Tehát most, vagy soha. De mint már említettük, a nemzetiségi elit egy része félreérti, hogy kevéssé ismeri az EU etnopolitikáját. Tehát azt hiszi, ha most nem lép, illetve, ha most nem eléggé elszánt, kivételes lehetőséget hagy ki. Én azonban úgy vélem, ilyen soha vissza nem térő alkalomról most igazán még nincs szó. Valószínűbbnek tartom a belpolitikai érvek előtérbe kerülését. Így lehet a bukaresti fronton is mozgó jelenlegi RMDSZ-vezetést törzsközönsége előtt a legnyilvánvalóbban kikezdeni. Ugy tűnik, hogy lényegében most erről van szó. Az összes többi szempontok a történelemtől a geopolitikáig igazán másodlagosak. A taktika minden, a stratégia semmi. Az RMDSZ-vezetésnek látszólag itt kicsi a játéktere. Vagy hagyja magát belenyomni a konfrontációba a román hatalommal úgy, ahogy azt nemzeti ellenzéke elképzei, vagy lejáratódik választói előtt. Hiszen vagy nem eléggé nemzeti, és az baj. Vagy nagyon is az, de ez a szerep nem áll olyan jól neki, mint a nemzeti radikálisoknak. Azok az ilyesmiben láthatóan jobbak (lennének).

7. Értem, hogy vannak azonban itt stratégiai elemek is. Ezek közül én kettőt emelnék ki. Először is: még nem indult meg az a nagyléptékű modernizáció Erdélyben, amely szükségszerűen homogenizál. Ha a kisebbségi területen épülnek korszerű üzemek, akkor oda különleges telepítés nélkül is odavándorol a munkaerő-felesleg a többségi vidékekről is. Ha pedig az új technológiai góccok nem székelyföldiek, akkor úgy is vándorol oda – diaszpóra létre egyébként rosszul felkészített – székely munkaerő. Persze, ha a székelyföldi (etnikai) közigazgatás kezébe kerülhetnek olyan eszközök, amelyekkel különböző módokon fékezheti a vándormozgást, akkor e folyamatot talán le lehetne lassítani. Mindezek mellett – mint ahogy azt a nemzetiségi elit is kezdi felismerni – a magyar jelenlétet leginkább ma nem a román többség, hanem a kisebbség saját demográfiai törékenysége veszélyezteti. Ha a kollegák előrejelzései valóságok, úgy minél későbbre kerül valamilyen alku, annál kisebb magyar közösségre vonatkozik majd. Az etnikai ará-

nyok esetleges megfordulásában a következő időszakban senki sem hisz. Következésképpen ma lényegesen kedvezőbb etnikai arányok mellett lehet megkötni valamilyen paktumot, mint mondjuk 15 év múlva. A programra és a tárgyalások technikájára azonban mindebből következően elképzelésem szögesen ellentétes a törvényjavaslatot most benyújtók feltételezett taktikájával. Ők előállnak egy románok számára ma elfogadhatatlan változattal, és abból hosszú, többszörösen abbamaradó, majd újramegújított vitában szeretnének eljutni esetleg valamilyen megegyezésig. Az idő azonban itt nem a magyar, hanem a román félnek dolgozik, akármit gondoljanak is erről a mozgásba lendült székely politikusok. S mert ezt a románok is tudják, ők sehova sem sietnek. Egyébként sem a nemzetközi környezet, sem a budapesti politikai játékosok nem látnak itt láthatóan azonnal egyértelműen feloldandó drámát. Tehát valamilyen területi megoldás legrövidebb időn belüli végleges változatainak kimunkálásában ma igazán az erdélyi magyar radikálisokon kívül láthatóan szinte senki sem akar azonnal részt venni.

8. Az esetleg valamiképpen így is megszülető székelyföldi autonómia azonban még nem ad választ a romániai magyarság másik felének problémáira, és mert tudjuk, hogy az erdélyi alrégiókon belül is a román-magyar együttélésnek eltérő változatai élnek, végül is ott mindenképpen kis közösségi vagy személyi autonómiákra épülő helyi megoldások egész sorát kellene kialakítani. S tulajdonképpen a székelyföldi is lehet a különböző erdélyi regionális etnikai szabályzó modellek egyike. Az igazi kérdés azonban számomra nem ez, hanem hogy létrehozható, vagy helyreállítható-e egy olyan erdélyi „tartományi” identitás, amelyet románok és magyarok egyaránt magukénak vallának. Nekem – külső elemzőnek – úgy tűnik, hogy néhány tucat értelmiségit leszámítva valódi projektként ilyesmiről nem lehet szó. Vagy inkább a magyarok és a románok másképp „transzszilvánok”. S a két különböző transzszilvanitás közötti különbségek nagyobbak, mint ahogyan azt el szokták ismerni akár az egyik, akár a másik oldalon. A Provincia sorsa számomra azt bizonyítja, hogy egy ilyen erdélyi sorsközösség felmutatásában a magyar oldal sem érdekelt. A folyóirat szerzőinek kis köre, valamint a főszerkesztő kudarca a megjelenés folyamatosságát biztosító magyarországi szponzorokért nekem mindenesetre erről beszélt.

9. *Következtetések I.* Az autonómia-vita jelenleg lényegében pozícióharc a romániai magyar elitcsoportok között. A Csapó-tervezet benyújtását a román politikai rezsimeket valamennyire is ismerő szakértő komoly politikai aktusnak nem tarthatja. Budapest számára a dolog egyelőre csak addig érdekes, amíg a neki rokonszenves politikai csoportokat azok autonómiára vonatkozó álláspontjainak verbális támogatásával erősítheti. Arról tárgyalásokat a román féllel nyilvánvalóan nem kezdenek, és nem is akar-

nak jelenleg ilyesmire vállalkozni (ez a megállapítás mind a két nagy politikai erőre vonatkozik). A radikális autonómia-programok mögé az adott európai erőterben ma nyilvánvalóan nem állhat oda a komolyabb magyarországi politikai játékos. Ebből következően az otthoni politikai bajvívás az autonómiák között végül is helyi szinten reked. Akármilyen okból indította (újra?) a vitát a romániai magyar nemzeti oldal, s hozzon az neki akárhány szavazatot, nem akar ebbe most belenyúlni a budapesti elit, és nem érez lépéskényszert a bukaresti sem. Így az erdélyi területi autonómisták egyelőre szükségszerűen magukra maradtak.

10. *Következtetések II.* A különböző kooperatív autonómia-modellek kapcsán elvben elindítható lenne valamilyen szövetségkeresés regionalizációpárti román erők irányában, ha ilyenek lennének, vagy lesznek. És a kisebbségi autonómia-modellek valamilyen csomagját kialakítva el lehetne kezdeni valamilyen kooperációt az ország kisebb, de azért különböző politikai színtereken magukat mégis képviselő más kisebbségeivel és a román emberi jogvédőkkel is. Ha például megszületne egy személyi autonómia koncepció, amely nemcsak a magyar kisebbségre vonatkozna, akkor kifejezetten hasznos lenne, hogy azt például a parlamentben nem a kisebbségek, hanem valamilyen román emberi jogvédő csoport jelenítené meg megfontolásra. Ez nem taktikai kérdés lenne, ahogy ezt sok romániai magyar liberális gondolja, hanem stratégiai.